

Hoofdstuk 3 | Het interbellum 1918-1939

1 a Welke vier landen hoorden in de Eerste Wereldoorlog bij de geallieerden?

- Duitsland.
 Engeland.
 Frankrijk.
 Nederland.
 Rusland.
 Verenigde Staten.

b De Eerste Wereldoorlog eindigde in november 1918 met een wapenstilstand. Een wapenstilstand hoeft niet altijd het einde van een oorlog te zijn. Leg dat uit.

De wapenstilstand kan ook tijdelijk zijn. Als partijen geen vrede sluiten, kan een oorlog weer verder gaan.

2 Bekijk in je handboek de kaart in de oriëntatie. De kaart van Europa ziet er in 1919 heel anders uit dan in 1914.

a Wat is er veranderd? Drie antwoorden zijn goed.

- Duitsland is groter geworden.
 Frankrijk heeft er gebied bij gekregen.
 Engeland is groter geworden.
 België heeft er gebied bij gekregen.
 Duitsland moest gebied afstaan aan Polen.

b Vul de ontbrekende woorden in.

Aan de kaart kun je zien dat Duitsland de Eerste Wereldoorlog heeft verloren, omdat dit land grondgebied kwijtraakte.

3 a De afspraken van het Verdrag van Versailles waren vooral wensen van Frankrijk en Engeland. Welke wensen en afspraken horen bij elkaar? Maak de juiste combinaties.

	Wensen Frankrijk en Engeland		Afspraak in Verdrag van Versailles
A	Duitsland krijgt de schuld van alle schade die door de oorlog is ontstaan.	1	Duitsland moet zijn kolonies afstaan.
B	Duitsland mag nooit meer een wereldmacht worden.	2	Het Duitse leger mag niet meer dan 100.000 man groot zijn.
C	Duitsland mag nooit meer oorlog kunnen voeren.	3	Duitsland mag geen soldaten in het Rijnland plaatsen.
D	Duitsland mag geen gevaar voor Frankrijk zijn.	4	Duitsland moet herstelbetalingen doen.

De juiste combinaties zijn: A4, B1, C2, D3.

b Welke redenen hadden Frankrijk en Engeland om zulke strenge eisen te stellen bij de vredesbesprekingen?

Zij wilden wraak nemen op Duitsland en voorkomen dat het land ooit nog een oorlog kon voeren.

c Vind je het terecht dat Duitsland als enige de schuld kreeg van de Eerste Wereldoorlog? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: nee, want de andere landen waren ook nationalistisch en hebben zich ook bewapend.

4 Lees in je handboek de tekst van de oriëntatie.

a Bedenk om welke reden Frankrijk en België niet tegen Duitsland wilden voetballen.

Ze waren nog boos over de Eerste Wereldoorlog.

b Bedenk een reden waarom Nederland wel tegen Duitsland wilde spelen.

Bijvoorbeeld: Nederland was tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal. Of: Nederland wilde dat er ook op sportief gebied weer vrede was.

c Onderstreep de juiste woorden.

In 1923 kostte een voetbalkaartje in Duitsland 10.000 mark. Blijkbaar was het geld in Duitsland snel minder / meer waard geworden en ging het goed / slecht met de Duitse economie.

5 Het woord 'interbellum' komt uit het Latijn. *Inter* betekent 'tussen' en *bellum* betekent 'oorlog'. Welke periode wordt bedoeld met het woord 'interbellum'?

De periode 1918-1939, de periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

6 In dit hoofdstuk ga je oefenen met continuïteit en verandering. Als iets hetzelfde blijft, spreken we van continuïteit. Bij een verandering gaat het om een verandering op een bepaald gebied. Zo zijn er politieke, economische, sociale en culturele veranderingen. Onder cultuur verstaan we niet alleen kunst, maar ook religie en de gewoontes en gebruiken van een volk. Als je veranderingen gaat onderzoeken, moet je kunnen uitleggen of het om een snelle (plotselinge) of een geleidelijke verandering gaat. En of een verandering klein of groot is.

a Gebruik de tekst van de oriëntatie in je handboek. Begin jaren 20 werden spullen in Duitsland steeds duurder. Welk soort verandering is dat?

A Een culturele verandering.

B Een economische verandering.

C Een politieke verandering.

D Een sociale verandering.

b In 1920 was Duitsland niet welkom bij de Olympische Spelen in Antwerpen. Ook in 1924 werden ze niet uitgenodigd bij de Olympische Spelen in Parijs. In 1928 mocht Duitsland wel meedoen aan de Olympische Spelen in Amsterdam. Leg uit of je dit een snelle of een geleidelijke verandering vindt.

Bijvoorbeeld: een geleidelijke verandering, omdat Duitsland vanaf 1922 langzaamaan weer aan steeds meer wedstrijden mocht meedoen.

c Vind je de Duitse deelname aan de Olympische Spelen van 1928 een kleine of een grote verandering? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: een grote verandering, omdat Duitsland voor het eerst weer mocht meedoen aan dit grootste sportevenement ter wereld.

| Intro

- 1 Lees de intro. Leg uit dat het leven voor gewone mensen in 1923 nog veel zwaarder was dan voor tante Paula.

Als een rijke vrouw al haar spullen moest verkopen om in leven te blijven, hadden gewone mensen het waarschijnlijk verschrikkelijk moeilijk.

- 2 Bekijk en lees HB bron 2.

a Hoe kun je zien dat het in 1925 beter leek te gaan dan in 1923?

Mensen maakten plezier en hadden tijd om naar het strand te gaan.

b Welk soort verandering is het ontstaan van nieuwe omgangsvormen tussen mannen en vrouwen? Twee antwoorden zijn goed.

- Een culturele verandering.
- Een economische verandering.
- Een politieke verandering.
- Een sociale verandering.

| Verwerking

1.1 | Duitsland in de problemen

- 3 Hoe was de situatie in Duitsland in 1918? Onderstreep de juiste woorden.

In 1918 ging het goed / slecht met Duitsland.
De verloren oorlog had veel / weinig armoede veroorzaakt. De meeste mensen hadden veel / wenig vertrouwen in de toekomst. Na 1918 deden communisten pogingen om de macht te grijpen. Die pogingen slaagden / mislukten.

- 4 a Wat is een parlementaire democratie?

- A Een manier van besturen waarbij een land geen vorst meer heeft.
- B Een manier van besturen waarbij één persoon alle macht heeft.
- C Een staatsvorm waarbij een keizer of een koning de baas is in het land.
- D Een staatsvorm waarbij het volk zijn vertegenwoordiging kiest.

b Om welke twee redenen had de Duitse bevolking weinig vertrouwen in de regering van de Republiek van Weimar?

- De ministers van de nieuwe republiek hadden meegevochten de oorlog.
- De regering kon amper de staatsgrepen tegenhouden.
- De regering kon weinig doen aan de armoede en ellende.
- De regering ondertekende het Verdrag van Versailles.
- De regering zat niet in de hoofdstad Berlijn, maar in Weimar.

c Vul het juiste woord in.

Sommige Duitsers dachten dat de regering in 1918 verraad pleegde door de Duitse legerleiding op te dragen om zich over te geven. Deze gedachte heet de dolkstootlegende.

d Leg uit dat de Duitse regering geen andere keus had dan het Verdrag van Versailles te tekenen.

Wanneer Duitsland niet zou tekenen, zou de oorlog doorgaan en zou Duitsland nog armer uit de oorlog komen.

- 5 Om welke reden bezette Frankrijk in 1923 het Ruhrgebied?
- A Frankrijk wilde dit gebied bij het eigen land voegen.
- B Frankrijk wilde Duitsland straffen voor het uitlokken van de Eerste Wereldoorlog.
- C Frankrijk wilde het gebied innemen, omdat Duitsland zijn schulden niet betaalde.
- D Frankrijk wilde niet dat de Duitse economie te sterk werd.
- 6 Bekijk WB bron 1. Leg uit dat deze bron een goed voorbeeld geeft van inflatie.
- De prijzen van producten stijgen enorm. Je kunt steeds minder kopen voor hetzelfde bedrag. Geld wordt dus steeds minder waard.*

Bron 1 Prijzen (in Duitse marken) van enkele consumptiegoederen in Duitsland (1918-1923).

	Voor 1914	1918	1922	Zomer 1923	November 1923
1 ei	0,08	0,25	180	5.000	80 miljard
1 pond vlees	0,90	2,00	1.200	90.000	3,2 biljoen
1 pond boter	1,40	3,00	2.400	150.000	6 biljoen

1.2 | Hulp voor Duitsland

- 7 Om welke twee redenen was de Volkenbond machteloos?
- Belangrijke landen als de VS, Sovjet-Unie en Duitsland waren geen lid en de Volkenbond had geen leger.*

- 8 a Welk soort verandering was het Dawesplan?
- A Een culturele verandering.
- B Een economische verandering.
- C Een politieke verandering.
- D Een sociale verandering.
- b Leg uit hoe het Dawesplan de herstelbetalingen weer op gang bracht.
- Doordat de VS geld leenden aan Duitsland, kon Duitsland zijn economie weer opbouwen. Daardoor kon het weer geld verdienen en herstelbetalingen doen aan Engeland en Frankrijk.*

1.3 | Economische crisis vanaf 1929

- 9 a In oktober 1929 was de Amerikaanse beurskrach. Om welke reden was dit vooral een ramp voor mensen die met geleend geld aandelen hadden gekocht?
- Zij konden het geleende geld niet meer terugbetalen, omdat hun aandelen niets meer waard waren.*

b Wat waren oorzaken en wat waren gevolgen van de economische crisis? Onderstreep de juiste woorden.

Banken konden geen geld meer uitlenen:

oorzaak / gevolg.

Veel Amerikanen kochten hun producten en

aandelen met leningen: oorzaak / *gevolg*.

Veel bedrijven hadden door grote investeringen

hoge schulden: oorzaak / *gevolg*.

Veel mensen werden werkloos en raakten alles

kwijt: *oorzaak* / gevolg.

- 10** Om welke reden kwam de economische crisis van 1929 in Duitsland extra hard aan?

De groei van de Duitse economie was te danken aan geleend geld uit de VS. Dat viel ineens weg in 1929.

- 11** Leg uit hoe de beurskrach in New York een wereldwijd probleem werd.

Doordat de beurzen in New York daalden, kochten Amerikanen ineens veel minder goederen uit andere landen. Dat betekende dat overal ter wereld de vraag naar producten afnam. Gevolg was werkloosheid in landen over heel de wereld.

Samengevat

- 12** Gebruik de leertekst. Welke begrippen horen bij de gebeurtenissen in Duitsland? Vul het schema in. Kies uit: *beurskrach* • *begin parlementaire democratie* • *Dawesplan* • *economische crisis* • *inflatie* • *oprichting Republiek van Weimar* • *toetreden Volkenbond*.

Jaar	Wat gebeurde er op economisch gebied?	Wat gebeurde er op politiek gebied?
1918-1923	Inflatie	Begin parlementaire democratie, oprichting Republiek van Weimar
1924-1928	Dawesplan	Toetreden Volkenbond
1929	Economische crisis, beurskrach	Geen begrip

Toepassingsopdracht

Je onderzoekt verschillende bronnen over Duitsland na de Eerste Wereldoorlog.

- 13** Bekijk HB bron 1. Onderstreep het juiste woord en leg je antwoord uit.

De bron laat zien dat Duits geld in 1923

veel / weinig waarde had, want kinderen mochten met stapels geld spelen.

- 14** Lees WB bron 2 tot en met 5. Welke begrippen uit de leertekst horen bij de bron? Vul het schema in.

WB bron	Begrip
2	Dawesplan
3	Dolkstootlegende
4	Inflatie
5	Beurskrach

Bron 2

Economisch herstel

Door hulp uit de VS komt de Duitse economie weer op adem.

Bron 3

Het Duitse leger en de regering

‘We winnen de oorlog, maar geven ons over.’

Bron 4

Nieuw bankbiljet

Op 2 november 1923 gaf de Duitse regering de opdracht om een bankbiljet te drukken met een waarde van 100.000.000.000.000 mark. In deze periode moest de Duitse bank zoveel geld drukken, dat ze 30 papierfabrieken en 132 drukkerijen nodig had.

Bron 5

De New York Times

Aandelen omlaag gejaagd door verkoopgolf die markt overspoelt.

| Intro

1 Bekijk HB bron 1.

a Om welke twee redenen werden er parades gehouden?

Om Hitler te eren als leider en om landgenoten trots te laten zijn op hun leger.

b Bedenk een voordeel van een groot leger in tijden van grote werkloosheid.

De mensen die soldaat worden, zijn niet meer werkloos.

2 Lees de intro en bekijk HB bron 2. Wat was voor de nazi's een reden om Rudi en zijn familie aan te vallen?

A De nazi's hadden geen reden.

B Rudi en zijn familie waren Joods.

C Rudi en zijn familie waren niet Duits.

D Rudi was een misdadiger.

| Verwerking

2.1 | Ideeën van de nationaalsocialisten

3 **a** Geef twee redenen waarom Duitsers in 1933 nog maar weinig vertrouwen hadden in de politiek.

De werkloosheid was hoog, regeringen wisten niet hoe ze de problemen moesten oplossen en er kwam steeds een andere regering.

b Welke drie doelen wilde de NSDAP voor Duitsland bereiken?

De economie herstellen.

Duitsland communistisch maken.

Een einde maken aan de bepalingen van het Verdrag van Versailles.

Een sterk parlement aan de macht krijgen.

Van Duitsland weer een land maken om trots op te zijn.

c Hoe wilde de NSDAP deze doelen bereiken?

Door een sterke leider aan te stellen waaraan iedereen gehoorzaamde.

4 Welke uitspraak past bij de rassenleer van de nazi's?

A Blond haar is een kenmerk van het Aziatische ras.

B Het Arische ras is zwak en achterlijk.

C Joden zijn onbetrouwbaar.

D Ras doet er niet toe, het gaat om de mens.

5 Bekijk HB bron 3.

a Hoe worden de mensen in deze tekening afgebeeld? Onderstreep het juiste woord en leg je antwoord uit.

Positief / Negatief, want de mensen kijken boos en zien er overdreven lelijk uit.

b Welk begrip uit de leertekst past bij deze tekening? Leg je antwoord uit.

Antisemitisme, want alles aan deze mensen wordt negatief afgebeeld.

c Wat wilde de maker van dit schoolboek waarschijnlijk bereiken?

Hij wilde kinderen leren dat Joden slecht en onbetrouwbaar waren.

d Om welke drie redenen vond Hitler Joden slecht?

Hitler had op school al geleerd dat Joden slecht waren.

Hitler had vroeger een Joodse leraar gehad die hem lage cijfers gaf.

Hitler vond dat Joden schuld hadden aan de economische crisis.

Hitler vond dat Joden schuld hadden aan het verlies van de Eerste Wereldoorlog.

Hitler vond de Joden een lager ras dan de Duitse Ariërs.

2.2 | Duitsland wordt een totalitaire staat

- 6 Bekijk HB bron 4. Leg uit dat deze poster goed past bij het begrip 'dictatuur'.

In een dictatuur is er één leider met zijn partij aan de macht en daaraan moet iedereen gehoorzamen. De poster gaat ook over één leider voor het hele volk.

- 7 Welke organisatie had welke taak? Onderstreep het juiste woord.

Politieke tegenstanders bang maken:

Gestapo / SA / SS.

Mensen met afwijkende ideeën oppakken:

Gestapo / SA / SS.

Beschermen van belangrijke partijleden:

Gestapo / SA / SS.

- 8 Lees de gebeurtenissen hieronder. Maak de juiste combinaties van oorzaak en gevolg.

	Oorzaak		Gevolg
A	Op 27 februari 1933 staat het regeringsgebouw in brand.	1	Hitler roept de noodtoestand in Duitsland uit.
B	Door de noodtoestand heeft het parlement niks meer te zeggen.	2	Hitler moet blijven samenwerken met andere partijen.
C	Begin maart 1933 haalt de NSDAP 44% van de stemmen.	3	Er komt een eind aan de parlementaire democratie in Duitsland.
D	Een meerderheid van het Duitse parlement stemt in met een wet die Hitler alle macht geeft.	4	Hitler geeft het bevel om politieke tegenstanders op te pakken.

De juiste combinaties zijn: A1, B4, C2, D3.

- 9 Welk twee kenmerken horen *niet* bij het nationaalsocialisme?

- Antisemitisme.
 Democratie.
 Onvoorwaardelijke trouw aan de leider.
 Persoonsverheerlijking.
 Planeconomie.
 Rassenleer.
 Terreur.

- 10 Leg uit dat een dictatuur niet altijd een totalitaire staat hoeft te zijn.

In een dictatuur heeft een persoon of een kleine groep alle macht. Maar er is niet per se totale controle, zoals in een totalitaire staat.

2.3 | Joden in nazi-Duitsland

- 11 Om welke twee redenen werden de Neurenberger rassenwetten gemaakt?

- Om het voortbestaan van het Joodse ras moeilijker te maken.
 Om precies vast te stellen hoeveel Joden er in Duitsland woonden.
 Om te voorkomen dat het Arische (Duitse) ras verzwakt zou worden door het Joodse.
 Om te voorkomen dat Joden de typisch Duitse stad Neurenberg zouden overnemen.

- 12 Bekijk nog eens HB bron 2.

a Om welke reden kreeg de nacht van 9 op 10 november 1938 de naam Kristallnacht?

Kristal is een soort glas. Veel (glazen) ruiten van Joodse huizen en winkels werden in die nacht kapotgegooid.

b Is de Kristallnacht volgens jou een voorbeeld van een verandering of van continuïteit in de omgang met Joden? Leg je antwoord uit.

Bijvoorbeeld: een verandering, want niet eerder was op zo'n schaal geweld geweest tegen Joden. Of: continuïteit, want was een voortzetting van het treiteren van Joden.

Samengevat

13 Hoe werden de nazi's steeds machtiger? Vul het schema in.

Datum	Gebeurtenis
30 januari 1933	Hitler wordt leider van de regering.
27 februari 1933	Brand in het regeringsgebouw, Hitler roept de noodtoestand uit.
Begin maart 1933	De NSDAP haalt bij de verkiezingen 44% van de stemmen.
23 maart 1933	Duitsland is niet langer een democratie, maar een dictatuur.

Toepassingsopdracht

Je onderzoekt welke activiteiten nazi-jeugdverenigingen organiseerden. Je gaat je inleven in een Duitse jongere in de jaren 30 en beslist of je lid wilt worden van een nazi-jeugdvereniging.

Ben je een meisje? Dan mag je vraag 15 overslaan. Ben je een jongen? Dan mag je vraag 16 overslaan.

14 a Gebruik de intro. Zou Rudi lid zijn geweest van een nazi-jeugdvereniging? Leg je antwoord uit.

Nee, hij was Joods en mocht geen lid worden.

b Van welke nazi-jeugdvereniging zouden de meisjes op HB bron 1 lid zijn geweest?

Van de Bund Deutscher Mädel.

15 Lees HB bron 5.

a Aan welke activiteiten van de Hitlerjugend zou je mee willen doen? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: vlotten bouwen, leren seinen, met wapens omgaan. Dat is spannend.

b Aan welke activiteiten wil je niet meedoen? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: marcheren of met wapens omgaan. Te saai of te gevaarlijk.

16 Gebruik HB bron 5.

a Welke zaken leerden meisjes om straks hun rol als vrouw goed te kunnen doen? Maak de juiste combinaties.

	Activiteit Bund Deutscher Mädel		Rol van de vrouw
A	Koken	1	Verpleegster
B	Lessen over biologie en voortplanting	2	Eenvoudige militaire handelingen verrichten
C	EHBO	3	Huisvrouw
D	Morsecodes leren	4	Moeder

De juiste combinaties zijn: A3, B4, C1, D2.

b Aan welke activiteiten wil je niet meedoen? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: koken, want dat vind ik saai.

17 Vanaf 1937 was het verboden om lid te zijn van een kerkelijke jeugdvereniging. Zou jij lid worden van de nazi-jeugdvereniging, als er helemaal niks te doen was in je vrije tijd? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: ja, want andere jeugdverenigingen waren verboden en anders verveel je je. Of: nee, ik wil geen lid zijn van een club die mensen uitsluit.

| Intro

1 Lees de intro en bekijk HB bron 1. Om welke twee redenen was deze stemming niet eerlijk?

- Er waren onvoldoende stemhokjes.
- Het 'ja'-rondje was groter dan het 'nee'-rondje.
- Hitler liet zich niet wegsturen.
- Mensen konden maar uit twee mogelijkheden kiezen.
- Mensen werden onder druk gezet om niet geheim te stemmen.

2 Bekijk HB bron 2. Welke vlaggen horen bij welke landen? Maak de juiste combinaties.

A Links	1 Duitse Rijk
B Midden	2 Italië
C Rechts	3 Nederland

De juiste combinaties zijn: A2, B3, C1.

| Verwerking

3.1 | Buitenlandse politiek van Duitsland

3 Welke twee maatregelen van Hitler mochten niet volgens het Verdrag van Versailles?

- Het aanleggen van autosnelwegen.
- Het aansluiten van Oostenrijk bij Duitsland.
- Het herbewapenen en uitbreiden van het leger.
- Het opzeggen van het lidmaatschap van de Volkenbond.

4 a Om welke reden dacht Hitler dat het Duitse volk meer recht had op grondgebied dan andere volken?

Het Duitse volk was volgens hem het beste volk en had ruimte nodig om zich te ontwikkelen.

b Welke twee begrippen horen bij Hitlers doel om Duitsland te vergroten?

- Anschluss.
- Antisemitisme.
- Dictatuur.
- Lebensraum.

c Welke twee gebieden kwamen in 1938 bij het Duitse Rijk?

Oostenrijk en Sudetenland.

5 a Om welke reden wilde de Engelse minister-president tijdens de Conferentie van München met Hitler overleggen?

Hij wilde praten over een oplossing en zo een conflict voorkomen.

b Welke drie uitspraken passen bij deze conferentie?

- De strijd om Sudetenland was mede oorzaak van de Eerste Wereldoorlog.
- De Tsjecho-Slowaken mochten in München niet zelf meebeslissen.
- Engeland en Frankrijk hielpen Tsjecho-Slowakije tegen Duitsland.
- Hitler dreigde met oorlog en kreeg zijn zin.
- Sovjetleider Stalin was niet gevraagd om mee te vergaderen.

3.2 | Fascisme in Italië

6 a Hoe was het leven in Italië vlak na de Eerste Wereldoorlog? Vul de juiste woorden in.

De economische problemen in Italië waren: hoge werkloosheid en een tekort aan geld om de economie op te bouwen. Daarnaast had Italië ook politieke problemen. Veel mensen kregen steeds minder vertrouwen in de politieke partijen die regeerden.

b Welke politieke partij in Italië kreeg hierdoor veel aanhang? Onderstreep het juiste woord.

De *antisemitische* / *fascistische* / *nationaalsocialistische* partij.

7 Bekijk nog eens HB bron 2. Mussolini voegde een symbool uit het Romeinse Rijk toe aan de Italiaanse vlag. Bedenk een reden waarom Mussolini graag verwees naar het Romeinse Rijk.
In de oudheid was het Romeinse Rijk heel machtig. De fascisten wilden nu weer net zo machtig worden als de Romeinen toen.

3.3 | Nationaalsocialisme in Nederland

8 a Waardoor had Nederland na de Eerste Wereldoorlog minder problemen dan andere Europese landen?

- A In Nederland was in de jaren 30 geen economische crisis.
- B Nederland had in de jaren 20 een sterke democratie.
- C Nederland was in de jaren 10 een modern land geworden.
- D** Nederland was tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal gebleven.

b Wat was de oorzaak van de hoge werkloosheid en armoede in de jaren 30 in Nederland?

De economische crisis.

c Op welke twee manieren probeerde de Nederlandse regering de economische problemen op te lossen?

- Door inspecteurs in te zetten.
- Door te bezuinigen.
- Door werklozen te laten stempelen.
- Door werkverschaffingsprojecten.
- Door zoveel mogelijk te blijven handelen met andere landen.

d Hoe werkte de aanpassingspolitiek? Vul het juiste woord in.

De overheid paste de *uitgaven* aan aan de teruglopende inkomsten.

9 a Uit welke drie groepen kwam de steun voor de NSB vooral?

- Boeren.
- Communisten.
- Grote bedrijven.
- Kantoorbedienden.
- Socialisten.
- Vakbondsleden.
- Winkeliers.

b Om welke reden steunden juist mensen uit de groepen uit vraag a de NSB in Nederland?

Zij waren zwaar getroffen door de economische crisis.

| Samengevat

10 Welke periodes horen bij de gebeurtenissen in het schema? Vul het schema in.

Gebeurtenis	1919	1924	1929	1934
	-	-	-	-
	1923	1928	1933	1939
Het fascisme ontstaat in Italië	X			
Appeasementpolitiek				X
Anschluss				X
Aandelenkoersen dalen enorm, banken gaan failliet			X	
Werkverschaffingsprojecten in Nederland				X
Oprichting NSB			X	
Conferentie van München				X
Tsjecho-Slowakije bezet				X

11 a Wat hoort bij het Italiaans fascisme van begin jaren 30 en wat bij het Duits nationaalsocialisme? Vul het schema in.

	Italiaans fascisme	Duits nationaal-socialisme
Een sterke leider regeert	X	X
Haat tegen Joden		X
Nationalisme	X	X
Streven naar democratie		
Veel liefde voor het buitenland		
Gebruik van geweld	X	X

b Wat veranderde eind jaren 30 aan de manier waarop Italiaanse fascistten over Joden dachten?

Ze werden antisemitisch.

| Toepassingsopdracht

Je onderzoekt verschillende meningen over de appeasementpolitiek en geeft ook je eigen mening over deze politiek.

12 Gebruik de intro en HB bron 1.

a Wat was het directe gevolg van deze verkiezing?

Dat Oostenrijk bij Duitsland werd gevoegd (de Anschluss).

b Leg uit dat de reactie van de Engelsen en de Fransen bij de appeasementpolitiek paste.

Engeland en Frankrijk deden niks tegen die aansluiting, terwijl het volgens het Verdrag van Versailles verboden was.

13 Bekijk en lees HB bron 3. Gebruik ook informatie uit de vorige paragrafen.

a Leg met behulp van de kaart uit dat Hitler zich niet aan het Verdrag van Versailles hield.

Hitler voegde Oostenrijk en het Tsjechische deel van Tsjecho-Slowakije bij Duitsland.

b Een stelling: 'Het Verdrag van Versailles was veel te streng voor Duitsland.' Bedenk een argument voor deze stelling.

Bijvoorbeeld: Duitsland had niet als enige land schuld aan de Eerste Wereldoorlog. Of: met het verlagen van de herstelbetalingen in 1929 gaven de geallieerden toe dat ze te streng waren geweest.

c Wat vind jij: was de appeasementpolitiek soft, laf, slim of van alles een beetje? Leg je antwoord uit.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld: van alles een beetje. Duitsland was zwaar gestraft met het Verdrag van Versailles, maar de appeasementpolitiek in 1938 was te laat om dat probleem op te lossen. Hitler was al aan de macht en waarschijnlijk moeilijk te stoppen. Het was slim om tijd te winnen om te herbewapenen, maar dat ging ten koste van de vrijheid van mensen in Oostenrijk en Sudetenland.

Intro

1 Bekijk HB bron 1 en 2.

a Op welke manier werd het land in de Sovjet-Unie begin 20e eeuw bewerkt?

Met de hand, er waren geen machines.

b Bij welk middel van bestaan past HB bron 2?

A Bij industrie.

B Bij jagen en verzamelen.

C Bij landbouw.

D Bij nijverheid.

c Welk soort verandering laten deze bronnen zien?

A Een culturele verandering.

B Een economische verandering.

C Een politieke verandering.

D Een sociale verandering.

2 Lees de intro.

a Wat vind je van de straf die Maria Tsjebotareva kreeg?

Het is een hele zware straf voor het stelen van wat rogge.

b Met welk argument zou Maria Tsjebotareva kunnen aangeven dat ze niet gestolen heeft?

Bijvoorbeeld: de landbouwgrond is van iedereen, dus ook een beetje van mij. Of: ik nam rogge van een veld dat Stalin van mij heeft afgepakt. Of: ik wil mijn hongerige kinderen voeden, iedere moeder zou daarom rogge van het land halen.

Verwerking

4.1 | Stalins economische veranderingen

3 Op welke manier kwam Stalin aan de macht?

Hij werkte tegenstanders weg, gaf banen aan vrienden en kreeg zo veel macht.

4 a Welke twee economische veranderingen vonden plaats onder Stalin?

De industrie werd snel opgebouwd en de landbouw gecollectiviseerd.

b Hoe werd de ontwikkeling van de zware industrie betaald?

A Door buitenlandse investeringen.

B Met belastingverhogingen voor de rijken.

C Met de export van landbouwproducten.

D Met het geld van de landerijen van de grootgrondbezitters.

c Welke twee problemen waren er bij het invoeren van de kolchozen?

Boeren vonden dat ze in de fabriek veel te weinig verdienden en wilden daarom op het land werken.

Boeren wilden hun opbrengst niet afstaan.

Boeren wilden niet verhuizen om in de kolchoz te gaan werken.

Boeren wisten niks van fabriekswerk en produceerden te weinig.

5 Wie bepaalt in een planeconomie hoeveel er geproduceerd moet worden?

A De arbeiders.

B De boeren.

C De kopers.

D De regering.

- 6 Westerse hoofdsteden hadden al langer een metro (Londen 1863, Parijs 1900, Berlijn 1902). Leg uit waarom Stalin de metro van Moskou zo belangrijk vond.

Met de metro liet Stalin aan mensen in binnen- en buitenland zien dat Rusland nu ook een modern industrieland was.

- 7 Bekijk HB bron 4.

- a Welke twee woorden passen bij deze poster?

- Emancipatie.
 Moderniseren.
 Persoonsverheerlijking.
 Strafkamp.

- b Welke voordelen heeft de collectivisatie volgens deze poster?

Boeren bewerken met tractoren hun land en de elektriciteitsmasten geven aan dat gezamenlijk boeren voor vooruitgang zorgt.

4.2 | De Sovjet-Unie wordt een totalitaire staat

- 8 a Welke verandering in de houding van de bevolking was het gevolg van het optreden van de geheime politie?

- A Arbeiders en boeren hadden nu de kans om meer te verdienen.
B Boeren kenden nu hun plaats; in het communisme ging het om de arbeiders.
C De echte communisten kwamen eindelijk aan de macht.
D Mensen gingen elkaar wantrouwen; iedereen kon worden gestraft of afgeluisterd.

- b Onderstreep de juiste woorden.

De Sovjet-Unie onder Stalin was communistic / fascistisch en daarmee een extreemrechtse / extreemlinkse staat.

- c Wat zijn drie kenmerken van een totalitaire staat?

- Burgers zijn vrij.
 De leider wordt vereerd.
 De pers wordt streng gecontroleerd.
 De staat probeert de gedachten van de bevolking te beheersen.
 Snelle industrialisatie.

- 9 a Wat waren twee redenen waarom Stalin begon met de Grote Terreur?

- De geheime politie was niet te vertrouwen en moest in de gaten worden gehouden.
 Stalin had duizenden tegenstanders, vijanden en spionnen.
 Stalin was achterdochtig; hij zag overal vijanden.
 Stalin wilde afrekenen met zijn tegenstanders binnen de partij.

- b Noem een reactie van 'gewone' Sovjetburgers op de Grote Terreur.

Burgers durfden hun mond niet meer open te doen, mensen waren bang.

- c Om welke reden organiseerde Stalin dit soort showprocessen?

Zo leek het voor de buitenwereld of mensen een eerlijk proces kregen, terwijl de uitkomst al vaststond.

- d Wat was een reden voor Stalin om in 1939 met de Grote Terreur te stoppen?

- A Alle vijanden waren opgespoord.
B Het bleek dat zijn geheime politie niet te vertrouwen was.
C Stalin wilde worden herinnerd als een grote leider.
D Stalin zag in dat de terreur zijn gezag begon aan te tasten.

4.3 | De Sovjet-Unie en het buitenland

10 a Om welke twee redenen wantrouwde Stalin Engeland en Frankrijk?

- Bij de Conferentie van München hadden ze Sudetenland aan Hitler gegeven.
- Deze landen hadden veel kolonies en waren steeds op zoek naar grondstoffen.
- In deze landen was de communistische partij niet aan de macht.
- Deze landen hadden tijdens de Russische burgeroorlog de tegenstanders van de communisten gesteund met wapens en geld.

b Wat waren twee voordelen voor Stalin van het niet-aanvalsverdrag?

Stalin kon zijn land uitbreiden met delen van Polen en zijn leger voorbereiden op een Duitse aanval.

| Samengevat

11 Duitsland en de Sovjet-Unie waren allebei totalitaire staten. Gebruik de leertekst van paragraaf 2.2 en 4.2. Wat zijn drie overeenkomsten tussen de extreemrechtse totalitaire staat in nazi-Duitsland en de extreemlinkse totalitaire staat in de Sovjet-Unie?

- Antisemitisme.
- Censuur door de staat.
- Een sterke leider.
- Planeconomie.
- Tegenstanders straffen.

| Toepassingsopdracht

Miljoenen mensen werden tijdens de Grote Terreur verbannen naar strafkampen. Je onderzoekt verschillende bronnen over het leven tijdens de Grote Terreur. Daarna geef je zelf antwoord op de vraag hoe groot de invloed van Stalins terreur was.

12 Van welk 'soort' mensen dat gestraft werd, is de intro een voorbeeld?

- A Van arbeiders die niet hard genoeg in de fabrieken werkten.
- B** Van gewone mensen die het beste van hun leven probeerden te maken.
- C Van politieke tegenstanders van Stalin die de macht wilden overnemen.
- D Van soldaten die ongehoorzaam waren.

13 Geef met behulp van HB bron 2 een reden waarom een arbeider in de Sovjet-Unie naar een strafkamp kon worden verbannen.

Bijvoorbeeld: als hij de doelen van een vijfjarenplan niet haalde.

14 Lees en bekijk HB bron 5.

a Strafkampen lagen in de buurt van plaatsen waar grondstoffen in de grond zaten of van plaatsen waar kanalen en stuwdammen werden gemaakt. Leg uit waarom strafkampen juist op die plekken lagen.

Gevangenen moesten daar werken en zo bijdragen aan de ontwikkeling van het land.

b Hoe was het leven in een strafkamp? Leg je antwoord uit.

Het leven was heel zwaar: vroeg op, hard werken en daarna nog klusjes doen.

15 Hoe groot was de invloed van Stalins terreur? Leg je antwoord uit.

Groot, want iedere inwoner van de Sovjet-Unie liep de kans om opgepakt te worden.

In 1933 werd Hitler de leider van Duitsland. De nazi's probeerden vanaf dat moment het denken en doen van de bevolking te beheersen. Welke veranderingen toen plaatsvonden, onderzoek je in deze paragraaf. Gebruik het stappenplan 'Veranderingen' op blz. 121 van je werkboek.

1 Gebruik HB bron 1.

a STAP 1: Welke verandering vond plaats op de Duitse radio in 1933?

Er werden alleen programma's uitgezonden die waren goedgekeurd door de minister van Propaganda.

b STAP 2: Welk soort verandering was dat? Onderstreep het juiste woord.

Een culturele / economische / politieke / sociale verandering.

c STAP 3: Was dat een grote of een kleine verandering? Onderstreep het juiste woord en leg je antwoord uit.

Een grote / kleine verandering, want vanaf 1933 hadden programmamakers niet meer de vrijheid om zelf de inhoud van programma's te bepalen.

d STAP 4: Was dit een plotselinge of geleidelijke verandering? Leg je antwoord uit.

Een plotselinge verandering: na de machtsovername veranderden de regels over radioprogramma's.

2 Gebruik HB bron 2.

a Met hoeveel kilometer is de *Autobahn* van 1935 tot en met 1938 toegenomen? (STAP 1)

Met 3.046 - 108 = 2.938 kilometer.

b Wegwerkers moesten in barakken ver van hun familie gaan wonen. Welk soort verandering was dat? (STAP 2)

A Een culturele verandering.

B Een economische verandering.

C Een politieke verandering.

D Een sociale verandering.

c Leg je antwoord bij b uit. (STAP 2)

Hun leven veranderde van gezinsleven naar werken en wonen met collega's.

3 Gebruik HB bron 3.

a Kunstenaars die aan deze tentoonstelling meededen, moesten aan strenge voorwaarden voldoen. Welk soort verandering is dat? (STAP 2)

A Een culturele verandering.

B Een economische verandering.

C Een politieke verandering.

D Een sociale verandering.

b Was dat een kleine of een grote verandering? Leg je antwoord uit. (STAP 3)

Een grote verandering, want voor die tijd waren kunstenaars vrij om te maken wat ze wilden.

c Welke drie voorwaarden werden waarschijnlijk aan de kunst voor deze nazitentoonstelling gesteld? (STAP 1)

Alleen kunst die vooraf was goedgekeurd, werd getoond.

De kunstenaar mocht geen Jood zijn.

De kunstenaar moest het eens zijn met de nazi-ideeën.

Joodse kunstvormen mochten alleen als ze aangepast werden voor Duitsland.

Kunstenaars mochten alleen beelden maken, geen schilderijen.

d Je ziet hier twee uitspraken over deze voorwaarden. Zijn ze juist of onjuist? Als de uitspraak onjuist is, leg dan uit waarom. (STAP 1)

Uitspraak	Juist of onjuist?
Deze voorwaarden waren gunstig voor de kunstenaars.	Onjuist, want ze werden beperkt in wat ze mochten maken.
Door deze voorwaarden maakten de nazi's kunst geschikt voor propaganda.	Juist.

e Leg uit dat het stellen van dit soort voorwaarden een manier van gelijkschakeling is. (STAP 1)

Kunstenaars moesten precies de kunst maken die de nazi's geschikt vonden. Kunst werd op één lijn met de ideeën van de nazi's gebracht.

4 Gebruik voor deze vraag ook het stappenplan 'Spotprenten' op bladzijde 122 van je werkboek. Gebruik HB bron 4.

a Leg uit wat er veranderde in de samenwerking tussen Duitsland en de Sovjet-Unie. (STAP 1)

Duitsland en de Sovjet-Unie sloten een overeenkomst: het niet-aanvalsverdrag.

b Hoe maakt de tekenaar duidelijk dat Stalin en Hitler elkaar niet vertrouwden?

Hij tekende Hitler en Stalin allebei met een pistool in hun hand.

c Hoe maakt de tekenaar duidelijk dat Stalin en Hitler in augustus 1939 niet buiten elkaar konden?

Hij tekende Hitler en Stalin met hun voeten aan elkaar gebonden.

d Dat de Sovjet-Unie en Duitsland gingen samenwerken, was een verandering. Leg met behulp van de prent uit dat deze samenwerking volgens de tekenaar slechts tijdelijk was.

Hitler en Stalin bleven elkaar wantrouwen en zouden elkaar aanvallen, als ze de kans kregen. Dit zie je aan het pistool dat beiden achter hun rug hebben.

5 Gebruik HB bron 5.

a Wat voor soort verandering was het invoeren van de Neurenberger rassenwetten? Onderstreep het juiste woord. (STAP 2)

Een culturele / economische / politieke / sociale verandering.

b Leg je antwoord bij a uit. (STAP 2)

Mensen die geen Ariër waren, werden buitengesloten. Ze mochten dus niet meer meedoen aan de gewone samenleving.

6 Leg uit waarom HB bron 5 een gevolg was van het invoeren van de Neurenberger rassenwetten. (STAP 1)

De Neurenberger rassenwetten waren discriminerende wetten waarmee onderscheid werd gemaakt tussen Joden en Arische mensen. Dat onderscheid werd onder andere gezocht in het uiterlijk; dat zie je op HB bron 5.

Deze trainer bestaat uit 15 vragen. Hiervoor kun je maximaal 22 punten halen. Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten een goed antwoord oplevert. Schrijf je antwoorden op een apart antwoordblad. Schrijf bij meerkeuzevragen alleen de goede letter op.

- 1p **1** Hieronder staan vier gebeurtenissen die te maken hebben met de wijziging van de Grondwet in 1848:
- 1 De officiële uitgave van de nieuwe grondwet wordt gedrukt.
 - 2 In het buitenland komt een deel van het volk in opstand en eist meer politieke invloed op de regering.
 - 3 Koning Willem II benoemt een commissie om de wijziging van de grondwet voor te bereiden.
 - 4 Voorzitter Thorbecke van de grondwetscommissie presenteert het voorstel voor de nieuwe grondwet.
- Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.
Doe het zo:
Eerst ..., dan ..., vervolgens ... en ten slotte ... (vul nummers in).

Gebruik HB bron 1.

- 1p **2** → Noem een reden waarom kroonprins Willem nooit koning zou willen worden.

Gebruik HB bron 2.

- 1p **3** Welk begrip past bij deze bron?
- A Grondwet van 1815.
 - B Klassieke grondrechten.
 - C Ministeriële verantwoordelijkheid.
 - D Sociale grondrechten.

Gebruik HB bron 3.

- 1p **4** Welke bewering over de foto is juist?
- A Deze foto uit 1914 laat zien dat gehandicapte mensen in het begin van de oorlog ook uit enthousiasme in dienst wilden.
 - B Deze foto uit 1914 laat zien dat iedereen nodig was voor de aanstaande snelle oorlog, die niet lang zou duren.
 - C Deze foto uit 1918 laat zien dat er aan het einde van de oorlog zo weinig soldaten waren, dat iedereen mee moest vechten.
 - D Deze foto uit 1918 laat zien dat aan het einde van oorlog veel oud-soldaten demonstreerden tegen de Duitse overgave.

- 2p **5** Een invulopdracht over de Eerste Wereldoorlog.

- 1 De meeste slachtoffers tijdens de Eerste Wereldoorlog waren ... (burgers / soldaten).
- 2 Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstond in Noord-Frankrijk en België een ... (burgeroorlog / loopgravenoorlog).
- 3 Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden Nederlandse soldaten ... (gemobiliseerd / gedistribueerd).
- 4 Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden voor het eerst ... (atoombommen / gifgasbommen) gebruikt.

→ Kies telkens uit de twee mogelijkheden (de woorden tussen haakjes).

Doe het zo:

Zin 1: ... (vul je keuze in). (enzovoort tot en met zin 4)

Gebruik HB bron 4.

- 2p **6** De Duitse bevolking kreeg door de economische problemen die in de bron beschreven zijn, minder vertrouwen in de democratie van de Republiek van Weimar.
→ Wat is de naam van de economische ontwikkeling die in de bron beschreven is?
→ Geef ook aan waarom door deze economische ontwikkeling het vertrouwen in de democratie afnam.
Doe het zo:
De bron past bij het volgende begrip: ... (noem begrip).
Dit leidde ertoe dat het vertrouwen in de democratie afnam, omdat ... (geef verklaring).

- 2p **7** Duitsland kreeg in 1924 economische hulp.
→ Geef de naam van deze economische hulp aan Duitsland.
→ Welke **twee** doelen had deze hulp?
Doe het zo:
De naam van de economische hulp aan Duitsland in 1924: ... (noem de naam).
Dit waren de twee doelen:
1 ... (noem doel 1).
2 ... (noem doel 2).

- 1p **8** Volgens sommige historici heeft de beurskrach van 1929 de komst van Adolf Hitler mogelijk gemaakt.
→ Geef een argument **voor** deze bewering.
Doe het zo:
Argument voor deze bewering: ... (noem een argument).

Gebruik HB bron 5.

- 1p **9** Deze poster werd eind jaren 20 gemaakt in opdracht van de NSDAP.
→ Wat is de propagandaboodschap van deze poster?

Gebruik nogmaals HB bron 5.

- 1p **10** De tekenaar gebruikt symbolen om de boodschap van de NSDAP duidelijk te maken.
→ Noem **één** symbool waaraan je het optimisme van de NSDAP kunt aflezen.
Doe het zo:
Het optimisme blijkt uit ... (noem het symbool), want ... (geef uitleg).

Gebruik HB bron 6.

- 2p **11** Welke **twee** begrippen hebben te maken met deze bron?
A Gelijkgeschakeling.
B Gestapo.
C Hitlerjugend.
D Rassenleer.
E SS.

- 2p **12** In de periode 1933-1939 kregen Joden in Duitsland in het dagelijks leven te maken met antisemitisme.
→ Noem **twee** verschillende voorbeelden waaruit dit antisemitisme blijkt.
Doe het zo:
Voorbeeld 1: ... (geef voorbeeld).
Voorbeeld 2: ... (geef voorbeeld).

2p **13** Deze spotprent werd gemaakt in 1938. De tekenaar heeft kritiek op de appeasementpolitiek van Engeland en Frankrijk.

→ Geef de aanleiding voor deze spotprent.

→ Leg uit, met behulp van een onderdeel van de spotprent, welke kritiek de tekenaar heeft.

Doe dit door:

- eerst aan te geven wat de aanleiding voor het maken van de prent is, en

- daarna met behulp van de bron aan te geven waarop de tekenaar kritiek heeft, en

- tot slot een onderdeel van de spotprent te noemen waaruit zijn kritiek blijkt.

Gebruik HB bron 8.

1p **14** Welk kenmerk van het nationaalsocialisme sprak deze persoon aan?

2p **15** Historici spreken van politieke, economische, sociale en culture veranderingen.

Vanaf de jaren 30 werd Stalin verheerlijkt door de pers, in kunst en door de bevolking.

→ Wat voor soort verandering was deze persverheerlijking?

→ Verklaar je keuze.

Doe het zo:

Soort verandering: ... (geef de verandering).

Verklaring: ... (geef je verklaring).

| Belangrijke personen

a Welke drie leiders zorgden voor grote economische veranderingen? Leg steeds uit wat er veranderde.

Colijn

Hitler *loste de werkloosheid op door de aanleg van snelwegen en het vergroten van het leger.*

Mussert

Mussolini *Schiep in de landbouw werkgelgenheidsprojecten.*

Stalin *moderniseerde de industrie en collectiviseerde de landbouw.*

b Welke politieke verandering vond plaats tijdens het bestuur van Hitler, Stalin en Mussolini? Onderstreep het juiste woord.

Zij maakten van hun land een *democratie* / dictatuur / *monarchie*.

| Kern

Wat waren de belangrijkste politieke en sociaal-economische gevolgen van de Eerste Wereldoorlog? Vul de juiste woorden in en onderstreep de juiste woorden.

Democratie en economische crisis

Volgens Duitse nationalisten was de Eerste Wereldoorlog niet op het slagveld verloren, maar doordat de regering de vrede tekende. Deze gedachte heet de *dolkstootlegende*

In 1919 veranderde Duitsland van een *dictatuur* / monarchie in een parlementaire democratie. Duitsland heette voortaan officieel de Republiek van Weimar .. In 1923 kon Duitsland de herstelbetalingen niet meer voldoen en volgde de bezetting van het Ruhrgebied .. Duitse arbeiders staakten en de regering betaalde hen door. Er werd geld bijgedrukt, wat zorgde voor inflatie .. In Duitsland deed Hitler een poging tot een staatsgreep .. Dankzij leningen via het Dawesplan eindigde de economische crisis in Duitsland. In 1926 mocht Duitsland lid worden van de Volkenbond .. Na de beurskrach in 1929 in Amerika werd ook Duitsland hard getroffen. De toename van werkloosheid en armoede was enorm. Er kwam een wereldwijde economische crisis ..

Opkomst van het nationaalsocialisme

Tussen 1928 en 1933 lukte het de Duitse politiek niet om de economische problemen op te lossen. De politieke partij van Hitler, de NSDAP .., beloofde:

- het Verdrag van Versailles .. te beëindigen;
- economisch .. herstel;
- Duitsland .. weer sterk te maken.

Nazi's geloofden niet / wel in de democratie.

Ze vonden een sterke leider belangrijk / onbelangrijk. Dit zijn kenmerken van extreemlinks / extreemrechts. De nazi's haatten Joden, er was duidelijk sprake van antisemitisme ..

In 1933 schafte Hitler de parlementaire democratie af en werd Duitsland een dictatuur. De nazi's controleerden de pers, dat heet censuur. De ideeën van nazi's werden ook verspreid via kranten en posters. Dat heet persoonsverheerlijking / propaganda. De overheid probeerde de gedachten en het gedrag van de bevolking te controleren. Dit heet gelijkschakeling. Mensen met afwijkende ideeën werden afgevoerd naar kampen. De overheid werd daarbij geholpen door:

- de geheime staatspolitie, de Gestapo;
- knokploegen die de bevolking en politieke tegenstanders intimideerden, de SA;
- een soort leger dat belangrijke partijleden beschermde, de SS.

Mensen steeds weer eenzijdig beïnvloeden met opvattingen heet indoctrinatie / overtuigen.

Zo moesten jongens lid worden van de Hitlerjugend en meisjes van de Bund Deutscher Mädel.

In 1935 werden tijdens een partijbijeenkomst wetten tegen Joden afgekondigd. Dat waren de Neurenberger rassenwetten.

In 1938 vernielden nazi's door heel Duitsland Joodse bezittingen. Deze gebeurtenis heet de Kristallnacht.

Duitsland en het buitenland

Hitler vond dat Duitsland Lebensraum nodig had en wilde het Duitse grondgebied uitbreiden. De leus die Hitler hiervoor bedacht was: Heil Hitler / Heim ins Reich. In 1938 werd Oostenrijk bij het Duitse Rijk gevoegd. Dit heet de Anschluss. Vervolgens wilde Hitler

Sudetenland, een gebied van Tsjecho-Slowakije, met geweld innemen. Tijdens de Conferentie van München stonden Engeland en Frankrijk dit toe.

Het steeds weer toegeven aan Hitler om conflicten te voorkomen heet appeasementpolitiek.

Na de Eerste Wereldoorlog waren er ook in Italië economische en politieke problemen. Vanaf 1922 waren in Italië de fascisten onder leiding van Colijn / Mussolini / Mussert aan de macht. Volgens hem moest Italië over het Middellandse Zeegebied heersen. In het begin was deze partij niet / wel antisemitisch, maar in 1938 veranderde dat. Deze politieke beweging wilde een samenleving met een regering van een sterke leider / meerdere partijen.

Ook in Nederland sloeg de economische crisis toe. Op straat stonden lange rijen werklozen voor het stempellokaal / wachtlokaal. Om iets meer geld te krijgen, konden werklozen meedoen aan een project van de werkverschaffing. De Nederlandse regering onder leiding van minister-president Colijn / Mussolini / Mussert voerde een zogenoemde aanpassingspolitiek. Het vertrouwen in de politiek was in Nederland groter / kleiner dan in Duitsland. Toch ontstond tijdens de crisisjaren in Nederland de NSB.

In 1931 werd deze partij door Colijn / Mussolini / Mussert opgericht. Deze partij geloofde niet / wel in een sterke leider. Aanhangers waren vooral boeren, winkeliers en kantoorbedienden.

Sovjet-Unie, 1922-1939

Vanaf 1928 voerde Stalin een economisch stelsel in waarbij de regering bepaalt wat en hoeveel

geproduceerd wordt. Dat heet planeconomie.

Om de productie in de landbouw te verhogen werden boerderijen gecollectiviseerd.

In vijfjarenplannen werd vastgelegd hoeveel er geproduceerd moest worden.

In de jaren 30 werd de Sovjet-Unie een totalitaire staat. Dat is een staat

waarin het leven van de inwoners volledig

wordt beheerst door de staat. Geheime

politie hield burgers in de gaten. Mensen

die zich verzetten tegen de staat, werden opgepakt

en naar strafkampen gestuurd. Veel

verdachten kregen een showproces. Dat

is een rechtszaak waarbij de uitkomst al vaststaat.

Stalin beheerste ook de pers, dat heet censuur /

collectivisatie. De periode van 1934 tot 1938 in de

Sovjet-Unie heet ook wel de tijd van de Grote

Terreur. De hierboven genoemde

kenmerken horen bij extreemlinks / extreemrechts.

Stalin liet zich 'vadertje Stalin' noemen, dat is een

voorbeeld van persoonsverheerlijking.

Stalin was in 1938 niet uitgenodigd voor de

Conferentie van München / Kristallnacht. Bij deze

bijeenkomst stonden Engeland en Frankrijk toe

dat Duitsland Sudetenland inlijfde. Stalin sloot in

1939 een verdrag met Hitler. Dat was het niet-

aanvalsverdrag.

| Chronologie

Gebruik de tijdbalk in je handboek en de leerteksten.

a Wat gebeurde tussen 1919 en 1939 in Duitsland? Vul de middelste kolom van het schema in. Kies uit: *Conferentie van München* • *Dawesplan* • *economische crisis* • *Hitler aan de macht* • *niet-aanvalsverdrag* • *Republiek van Weimar*.

b Welke landen hadden ook met deze gebeurtenissen te maken? Vul de derde kolom in. Kies uit: *Engeland* • *Frankrijk* • *Italië* • *Sovjet-Unie* • *VS* • *alle landen*.

Jaartal	Gebeurtenissen Duitsland	Welke landen waren ook betrokken?
1919	Republiek van Weimar	Geen
1923	Bezetting Ruhrgebied	Frankrijk
1924	Dawesplan	VS, Engeland en Frankrijk
1929	Economische crisis	Alle landen
1933	Hitler aan de macht	Geen
1938	Conferentie van München	Engeland, Italië, Frankrijk
1939	Niet-aanvalsverdrag	Sovjet-Unie

| Extra

Radio luisteren was in de jaren 30 in Europa een populaire vrijetijdsbesteding.

a Welke drie programma's zouden door de nazi's zijn uitgezonden?

- Hoorspelen over het verleden van Duitsland.
- Interviews met politici van verschillende partijen.
- Jazzmuziek door gekleurde Amerikanen.
- Opera's van de favoriete componist van Hitler.
- Toespraken van belangrijke NSDAP-leiders.

b Bedenk een radioprogramma dat niet door de nazi's zou worden uitgezonden.

Je eigen antwoord, bijvoorbeeld:
interviews met Joodse mensen.